

Світлана Гавенко,
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри технології
друкованих видань і пакувань (ТДВП)
Української академії друкарства
Марія Мартинюк,
кандидат технічних наук, доцент кафедри ТДВП
Української академії друкарства

ПОЛІГРАФІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ДИТЯЧИХ КНИЖОК: СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто специфіку поліграфічного оформлення сучасних книжок; зазначено особливу актуальність проблем, пов'язаних із законодавчими нормами поліграфічного виконання і оформлення книг для дітей та розробкою методики комплексного оцінювання їх якості. Проаналізовано особливості видань, адресованих маленьким читачам, їх класифікацію за різними параметрами. Подано огляд найновіших книжкових серій сучасних українських видавництв.

Ключові слова: зміст і форма дитячої книжки, книжки-ігри, картонна книжка, поліграфічне оформлення.

The article is devoted to the specifics of polygraphic design of modern books; it is mentioned the special topicality of issues related to legislative standards of polygraphic accomplishment and design of books for children and the development of the methods of complex assessment of their quality. It is analyzed the peculiarities of publications, which are addressed to young readers, and their classification according to different parameters. It is given a review of the newest book series of modern Ukrainian publishing houses.

Keywords: the content and form of children's book, game-books, cardboard book, polygraphic design.

Аналіз поліграфічного оформлення сучасних книжково-журнальних видань для дітей показує, що їх асортимент ще далеко не задовільняє вимог читача, існують невирішені проблеми щодо удосконалення їх форм і конструкції, не завжди враховуються вимоги санітарно-гігієнічних норм та міжнародних стандартів до даного виду продукції. Пропозиції оформлення ігрової книги в самостійний і самодостатній напрям дитячого книговидання лунають не тільки від батьків, але й від бібліотекарів і книгознавців [1, 2].

Дитяча книжка як засіб національного, релігійного, естетичного виховання завжди привертала увагу до себе громадськості в усі періоди її функціонування. На Пер-

шому Українському Просвітньо-економічному Конгресі у доповіді «Видавництва для дітей і молодіжі» К. Малицька наголошувала на різноаспектних питаннях, пов'язаних з виданням дитячої книжки, аналізом книжкової продукції та накреслила плани розвитку книгодрукування дитячої літератури [3].

Проблеми дитячої літератури хвилювали Івана Франка. Він зауважував, що читання є «...здоровим кормом для духа», звертаючи увагу на необхідність урізноманітнення жанрів, тематики, якісного ілюстрування дитячих видань. У статті «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва» І. Франко наголошував, що видавництво повинно працювати систематично, планово, відповідно до педагогічних вимог.

Чимало наукових розвідок, дисертаційних робіт присвячено проблемі дитячої книги. Так, у навчальному посібнику професора Огар Е.І. розглядаються проблеми видавничої підготовки дитячої книги [5]; у дисертації Корнеєвої Г.В. здійснена спроба історико-книгознавчого вивчення українських дитячих книжок Східної Галичини (друга половина XIX ст.—1939 р.), проведено типологічний аналіз дитячих книжок, підкреслена важлива роль друкованого слова у вихованні гармонійно розвинутої, національно свідомої та християнської особистості в складних історичних умовах [3, 4].

Сьогодні, як ніколи, актуальною є для українських видавництв проблема оцінки якості дитячої книги, яку слід розглядати не тільки, як товар, який має певну вартість і затрати на виготовлення. Враховуючи, що зміст книги визначає особливості її функціонування та використання, маємо змогу розглядати структуру книги, а отже оцінювати її з позицій соціально-культурного рівня, будувати її модель використання не тільки на соціально-економічній основі, а й на соціально-культурній. Адже, визначальним при купівлі дитячої книжки є не тільки її вартість, але й зміст і форма. Тому співставлення таких понять як якість поліграфічного оформлення, корисність, інформативність і ціна дитячого видання повинні бути закладені у процесі її проектування та видавничо-поліграфічного оформлення.

Переважає більшість книжок для дітей наймолодшої вікової групи, які представлені на українському ринку виготовлені в Китаї за ліцензіями іноземних видавництв. Такий стан речей дуже шкодить текстовому та ілюстративному наповненню, які лише формально перекладаються українською мовою і залишаються іноземними по суті.

Іншим аспектом проблеми є відсутність сертифікатів відповідності на поліграфічні матеріали і неможливість проконтролювати дотримання технологічного процесу виготовлення книжок іноземними компаніями.

І врешті економічний бік питання — для становлення книжково-видавничої справи в Україні надзвичайно важливими є оригінальні розробки видавничої продукції.

Характер вікових особливостей розвитку дитини є головним фактором, що впливає на проектування дитячих книг. Тому у видавничій практиці введена така класифікація:

1. видання для дітей дошкільного віку;
2. видання для дітей молодшого шкільного віку;
3. видання для дітей середнього шкільного віку;
4. видання для дітей старшого шкільного віку, підлітків, учнів 9-11 класів та абітурієнтів.

Визначальні особливості дитячих книг — великий шрифт і велика кількість ілюстрацій — призводять до необхідності користуватися великими форматами: 60x90/8,

84x108/16, 70x90/16, 70x108/16 та ін. Доцільним є видання маленьких книжок, які співрозмірні з дитячими долоньками (формат 60x90/32), але і в цих виданнях залишається велика кількість ілюстрацій і крупний кегль шрифту.

Особливою категорією в асортименті дитячих книжок є книжки-іграшки. Книжка-іграшка покликана у формі гри вводити дитину у світ читання. Крім того книжки-іграшки розвивають координацію рухів, вправляють дрібні м'язи рук, вчать дитину концентрувати увагу. В Україні на випуску книжок для дітей, які не читають спеціалізується видавництво «Кашалот» (Ів-Франківськ).

Такі книжки з тканини можна пропонувати малюкові вже з чотирьох місяців. Маленьким ручкам зручно тримати та перегортати м'які сторінки. Деякі з книжечок можна прив'язати до ліжечка, а деякі взяти з собою у візочок, на прогулянку (вони мають для цього спеціальну ручку). Якщо книга забрудниться — її можна випрати.

Книжки видавництва «Кашалот» поєднують у собі ігрові та навчальні елементи. Наприклад, з книжкою «Йдемо в гості!» дитина навчиться самостійно одягатися. З іншою — рахувати до п'яти, ще з іншою — нагодує домашніх тварин — та й сама незчується, як, «читаючи», з'їсть свій сніданок.

В українських книгарнях представлена велика кількість картонних книжок — видавці навперерей стараються привабити потенційного покупця — комусь це вдається якісними ілюстраціям і добротним текстом (видавництва Абабагаламага і ГраніТ), комусь безмежною кількістю різноманітних конструкцій (Ранок). Саме картонні книжки дають найбільшу можливість для створення все нових і нових конструкцій. Крім того, картонні книжки мають велику перевагу для дітей першої вікової групи — їхні сторінки не зминаються, що значно полегшує перегортання сторінок.

Картонні книжки можуть класифікуватися за форматом: від найменших 9x9 см до книжок-велетнів — з довгою стороною 50 і більше см.

За способом оздоблення: із застосуванням ламінування, лакування, висікання, тиснення, перфорування тощо.

За конструкцією всі картонні книжки можна поділити на три основні групи:

- 1) книжки з однієї деталі (книжки-гармошки, книжки-ширмочки);
- 2) збірні книжки і книжки-комплекти;
- 3) книжки в обкладинці.

Особливістю картонних книжок є те, що обкладинка в них виготовляється разом з блоком з тих самих матеріалів і тим самим способом (відрізнитися може лише оздобленням). Є книжки і без обкладинки — в ній сторінки формуються лише бігуванням і наступним складанням. Найскладніші у виконанні — книжки-панорамки, які вимагають виконання спеціального макету і точного склеювання сторінок.

В окрему групу можна виділити книжки, які містять додаткові ігрові елементи з картону, з використанням текстилю, металевих чи пластикових елементів. Популярним є також комбінування книжок з музичними інструментами, електронними звуковими модулями, годинниками, рахівницями тощо.

Відомі конструкції з елементами на липкій стрічці, які можна переносити зі сторінки на сторінку; книжки зі шнуруванням для розвитку дрібної моторики рук тощо. Дитина ще не вміє читати, але з цікавістю роздивляється малюнки і пересуває наклеєних звірів і ляльок. Такі книжки розвивають уважність, а головне — формують інтерес до читання.

У дитячих книжок також часто з'являються додаткові розширені функції: книжка-ростомір, книжка-пазли, книжка-розмальовка багаторазового використання (з ламінованими сторінками), книжка-театр тощо.

Найбільшим виробником картонних книжок в Україні є видавництво «Ранок» та Книжкова фабрика Торнадо (Харків) — загалом більше 40 серій, серед них: «Книжка на долонці», «Смикни за стрічку», «Книжки з колесами», «Балакуча книжка» з електронним звуковим модулем, «Книжка-годинник», «Книжка-рахівниця», «Книжка пазл-панно», «Книжка-театр» та багато інших. І це далеко не повний перелік оригінальних конструкцій дитячих видань. Проте якість поліграфічного оформлення та редакційного опрацювання цих книжок бажає бути кращою. Навіть на обкладинках трапляються «яскраві» зразки некоректного адаптування на українську мову, а невдале оформлення створюють суцільну безлику масу ядучо-кислотних кольорів на полицях книжкових крамниць

Проте, задля справедливості слід зауважити: «Ранок» — це єдине видавництво в Україні, яке зробило своєю спеціалізацією розроблення і виготовлення картонних книжок і будемо сподіватися, що кількість врешті переросте в якість. Перші позитивні зрушення бачимо вже зараз: вдала робота художника, український автор і знову ж таки невдала адаптація, але вже з української на російську.

Цікавим впровадженням новітніх технологій є книжки з ізолону. Товсті але надзвичайно легкі, м'які але міцні, такі книжки вже з'явилися в каталогах українських видавництв. Так, видавничий дім «Розумна дитина» випускає серію «Книжки-пампушки», наголошуючи на їх пухкості, а «Ранок» — у серії «Суперкнижка», роблячи акцент на тому, що це новий матеріал з унікальними властивостями.

Поліграфічне оформлення та виконання друкованої продукції для дітей регламентуються багатьма нормативними документами основним недоліком яких є їх неузгодженість (дотримання деяких вимог виключає виконання інших) і невідповідність сучасним тенденціям у поліграфічній галузі. Деякі норми відверто застарілі, наприклад: «... не дозволяється друкувати видання для першої та другої вікових груп способом високого друку з використанням форм, які містять сплав на основі свинцю» [6, 7].

На жаль, не вирішеною на сьогодні залишається проблема законодавчих норм поліграфічного виконання і оформлення книг для дітей та розробка методики комплексного оцінювання їх якості. Причин цього є декілька:

1. наявні ТУ, стандарти, СОУ не адаптовані до міжнародних ІСО;
2. ввезені з-за кордону матеріали, які використовуються в поліграфічному книжковому виробництві (а навіть цілі книжки, які масово друкуються тв. Китаї і Тайланді) не мають нормативних документів, а іноді не відповідають задекларованим нормам нашого законодавства;
3. відсутні сертифікаційні лабораторії, центри товарознавчої експертизи книжкової продукції, методики неруйнівних методів контролю якості видань;
4. не регламентовані сучасними стандартами такі експлуатаційні показники книг, як кут розкриття блока (особливо при клейовому скріпленні блока), кондиційність видань (відповідність нормам, стандартам), релевантність, тобто корисність (відповідність цільовому призначенню), читабельність — зрозумілість, наочність і доступність інформації.

Все це створює певні труднощі як для виробників, так і експертів при розв'язанні конфліктних ситуацій, чи в захисті своїх прав видавництв-поліграфічних фірм перед контролюючими органами. Нерідко невідповідність нормативних документів призводить до штрафних санкцій або й припинення випуску дитячих книг. Адже вони підпадають не тільки під загальні вимоги, а ще й повинні відповідати санітарно-гігієнічним нормам, які прийняті в державі.

Література

1. Вовнякова М., Панько К. Потрібні книжки, <http://www.dt.ua/3000/3680/65464/>
2. Трохилленко Г., Драган Р. Перспективні зони використання дитячої ігрової іграшки, www.chl.kiev.ua/UKR/magazin/Svit_n26/23.pdf
3. Корнеєва Г. Українська дитяча книжка Галичини (друга половина XIX ст. — 1939 р.): Історико-книгознавчий аспект/Львівська галерея мистецтв; Музей «Русалка Дністрова»; Музей-садиба Маркіяна Шашкевича. — Львів, 2004. — 300 с.
4. Корнеєва Г. Друкована українська книга та преса для дітей у Галичині (кін. XIX — I пол. XX ст.) // Бібл. вісн. — 1999. — №2. — С. 25-28.
5. Огар Е.І. Дитячі книги: проблеми видавничої підготовки/ навч. пос для студ. вищ. навч. закл. — Львів, «Аз-Арт». — 2002. — 160 с.
6. Мартинюк М.С. Формування вимог до поліграфічного виконання видань для дітей. // Тези доповідей наук.-техн. конференції проф.-викл. складу, наук, працівн. і асп. Частина друга — Львів: УАД. — 2010. — С. 19.
7. Мартинюк М.С. Аналіз якості поліграфічного виконання книжок для дітей // Квалілогія книги. Зб. наук, праць. — Львів: УАД, 2009. — №1 (15) — С, 51-52.
8. ДСанПН 5.5.6-138-2007 «Державні санітарні правила і норми. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей».
9. ГСТУ 29.6-2002. Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги.